

Om te *ge-* of nie te *ge-* nie

I

Onlangs het die kop van 'n hoofartikel in 'n bekende Afrikaanse dagblad gelui: “Nehawu moet sy staking dadelik aflas in SA belang”.

Dis 'n vreemde woord, dié “aflas”. In hedendaagse Afrikaans ken ons die werkwoord *las*, *gelas* hoofsaaklik in die betekenis van byvoorbeeld ‘stukke, dele (van iets) weer aan mekaar vasheg’, en die selfstandige naamwoord *las*, *laste* is dan die plek of punt van vashegting. Daarom is die idee van “aflas”, as 'n samestelling van *af* en *las*, moeilik om te konsipieer, want hoe “las” 'n mens iets “af, weg, tot niet, ondertoe”?

Nederlands, volgens die WNT, ken wel die werkwoord *lasten* in die betekenis van ‘Aan iemand een last of opdracht geven, hem iets belasten; of ook, in eene iets sterkere opvatting, iemand iets gelasten, bevelen’, maar so selfstandig gebruik, is *lasten* skynbaar nie baie algemeen nie. Vir alle praktiese doeleindes word *las* in dié betekenis nie in hedendaagse Standaardafrikaans gebruik nie, hoewel die WAT dit aanteken as “**ww.** het gelas. (*ongewoon*) Gelas”.

Verskeie Afrikaanse en Nederlandse bronne merk *aflas/aflasten* eenvoudig as onjuis, minder juis, verkeerd, nie korrek nie, nie standaardtaal nie of iets dergelyks.

Die ooreenstemmende selfstandige naamwoord *las* word egter wel nog in Afrikaans gebruik, veral in die veel voorkomende (en meestal onnodig gebruikte) uitdrukking “Op las” onderaan allerlei kennisgewings, of saam met *gee*, bv. “Die hof het *las gegee* dat ...”, wat ook nie juis algemeen is nie.

Die werkwoord wat vandag verreweg die meeste in Afrikaans en Nederlands in hierdie betekenis van ‘beveel, opdrag gee’ gebruik word, is onderskeidelik *gelas* en *gelasten*. As iets dus *afgelas* word, dan beteken dit dat *gelas* of *beslis* word dat iets nie meer voortgaan nie en dus afgestel (moet) word.

In bogenoemde hoofartikelopskrif is die bedoeling dus dat die bestuur of 'n gesagsorgaan van Nehawu moet beslis of opdrag moet gee dat die beplande staking nie moet of mag voortgaan nie. As ek dit moes redigeer, sou ek geen oomblik gehuiwer het om dit te wysig tot “Nehawu moet sy staking dadelik **afgelas** in SA belang” nie.

Hoewel die voorvoegsel *ge-* so dikwels gebruik word om die verlede tydsvorm van 'n werkwoord aan te dui, is dit nie altyd so nie, soos juis in die geval van *gelas*, want dié werkwoord behou in al drie tydsvorme die *ge-*:

- Die vakbond **gelas** die staking **af**.
- Die vakbond **het** die staking **afgelas**.
- Die vakbond **sal** die staking **afgelas**.

Werkwoorde met *ge-* wat nie die verlede tyd aandui nie, is natuurlik nie tot *gelas* beperk nie. Dit is nogal vreemd dat *gelas*, volgens my ondervinding, die enigste werkwoord in dié groep is waarby dié *ge-*afkapping voorkom. Dink maar aan gevalle soos die volgende:

- *gebeur* (dit **gebeur**; dit **het gebeur**; dit **sal gebeur**)
- *gebied* (die hof **gebied** jou; die hof **het** jou **gebied**; die hof **sal** jou **gebied**)
- *gebruik* (ek **gebruik** dit; ek **het** dit **gebruik**; ek **sal** dit **gebruik**)

- *gedenk* (ons **gedenk** die gebeure; ons **het** die gebeure **gedenk**; ons **sal** die gebeure **gedenk**)
- *gedoog* (ons **gedoog** die toestand; ons **het** die toestand **gedoog**; ons **sal** die toestand **gedoog**)
- *gedra* (hulle **gedra** hulle; hulle **het** hulle **gedra**; hulle **sal** hulle **gedra**)
- *gedy* (kinders **gedy** in 'n goeie skool; kinders **het** in 'n goeie skool **gedy**; kinders **sal** in 'n goeie skool **gedy**)
- *geluk* (dit **geluk** haar; dit **het** haar **geluk**; dit **sal** haar **geluk**)
- *genees* (die wond **genees**; die wond **het** **genees**; die wond **sal** **genees**)
- *geniet* (hulle **geniet** dit; hulle **het** dit **geniet**; hulle **sal** dit **geniet**)
- *geraak* (daar **word** tot die gevolgtrekking **geraak**; daar **is** tot die gevolgtrekking **geraak**; daar **sal** tot die gevolgtrekking **geraak word**)
- *gesels* (ons **gesels**; ons **het** **gesels**; ons **sal** **gesels**)
- *geskied* (dit **geskied** so; dit **het** so **geskied**; dit **sal** so **geskied**)
- *getroos* (jy **getroos** jou die moeite; jy **het** jou die moeite **getroos**; jy **sal** jou die moeite **getroos**)
- *getuig* (sy **getuig** in die hof; sy **het** in die hof **getuig**; sy **sal** in die hof **getuig**)
- *geval* (dit **geval** hulle nie; dit **het** hulle nie **geval** nie; dit **sal** hulle nie **geval** nie)

Volgens die WNT versterk die voorvoegsel *ge-* die betekenis van die grondliggende werkwoord wat deur *ge-* afgelei word, maar soms het die grondwoord in onbruik geraak, byvoorbeeld by *gebruik*, *gedoog*, *genees* en *geniet*.

II

Baie mense het op skool geleer dat werkwoorde wat op *-eer* uitgaan, nie *ge-* in die verlede tyd kry nie. Dit is gedeeltelik waar, maar die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (2017) sit in sy reëls 19.3 tot 19.5 die ware situasie mooi uiteen, naamlik:

- Werkwoorde wat op *-eer* uitgaan, wat twee lettergrepe het en wat die hoofklem op die tweede lettergreep het, vorm die verlede tyd **met of sonder** *ge-*, bv. *groepeer*: *het gegroepeer* OF *het groepeer*; *hanteer*: *het gehanteer* OF *het hanteer*; *waardeer*: *het gewaardeer* OF *het waardeer*.
- Werkwoorde wat op *-eer* uitgaan en wat drie of meer lettergrepe het, vorm die verlede tyd **met** *ge-*, byvoorbeeld *fotografeer*: *het gefotografeer*; *herstruktureer*: *het geherstruktureer*; *identifiseer*: *het geïdentifiseer*; *restoureer*: *het gerestoureer*.
- Die verledetydsvorme van die werkwoorde word voltooide of verlede deelwoorde genoem en kan as byvoeglike naamwoorde voor selfstandige naamwoorde gebruik word. Dan word **slegs die** *ge-vorme* gebruik, ongeag die aantal lettergrepe, byvoorbeeld *gegroepeerde dokumente*; *gehanteerde probleme*; *gewaardeerde vriend*; *geïllustreerde boek*; *gefotografeerde landskap*; *geïdentifiseerde patoëen*.

JD (Tom) McLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za

BRONNE GEBRUIK

- Philippa, M. e.a. (red.). 2004-2009. *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands [A-R]*. Amsterdam: AUP.
- Instituut voor de Nederlandse Taal. 2007-2018. *Woordenboek der Nederlandsche Taal [aanlyn]*.
- Botha, WF (hoofred.). 2009. *Aanlyn Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Taalkommissie van die SAAWK. 2017. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Kaapstad: Pharos.